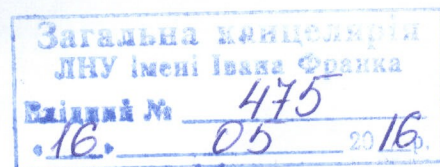

Відгук
офіційного опонента доктора філол. наук, професора Кияка Т.Р.
на дисертацію Саламахи Мар'яни Ярославівни
**«Англомовна терміносистема охорони довкілля: структура, семантика,
прагматика»**,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
(спеціальність 10.02.04 – германські мови)

Нехай це звучить і дещо банально, але екологічні проблеми ставлять людство перед шекспірівською дилемою «бути чи не бути». І мова тут іде не лише про безпосередні взаємини між людиною та природою, але й про перспективу існування вартостей, надбань людської цивілізації, до котрих серед найцінніших слід внести національні мови. Недаремно все частіше не лише вчені-лінгвісти, але й політики, соціологи, парламентарі піднімають питання про екологічні умови існування малих мов. Всього ж мов залишилося декілька тисяч. Сучасний німецький дослідник Г.Гарман за певними параметрами наводить точну цифру – 6417 мов, лише 300 з яких мають населення понад 1 млн.; більше половини з цих мов репрезентовані кількома тисячами носіїв, а майже 2000 мов мають менше 1 тисячі носіїв. Отже, якщо цивілізована спільнота прагне зберегти навіть дрібні мови, то що ми маємо казати про українську мову, до якої признаються як до рідної у світі близько 50 млн. громадян?

Мусимо, нарешті, напрацювати системну програму запровадження української мови як державної, не висмикуючи окремі проблеми й нав'язуючи загалові до вжитку. Лінгвістичний диктат ще ніколи в історії не давав позитивних результатів. Аксіологічні норми здебільшого залишаються на папері, бо останнє слово належить узусові.

Звісно, мова є найочевиднішою ідентифікаційною ознакою нації. Проте, ще ніде, принаймні, в Європі не вдалося реалізувати гасло «Одна нація – одна мова» (хіба що в ізолюваній Ісландії). Зрештою, як і милий конституційний намір про запровадження в державі дво- чи полімовності.

Реальність залишає домінуючий простір лише для однієї мови. Ще відомий соціолінгвіст Ч.Фергюсон переконував у тому, що в ситуації диглосії статус двох мов різний; це здебільшого зумовлено тенденційністю їх вживання у різних сферах життя. Наприклад, мова А вживається на професійному рівні, мова В – в побуті. Тоді мова В поступово втрачає престижність, домінуюча мова А витісняє В і від В відмовляються носії. Додам до цього: першою типологічною відмінністю між мовою та діалектом є власне повне домінування мови у сфері фахової комунікації, у сферах науки й техніки.

Мовна політика створює передумови для того, щоб мовне панування могло реалізуватися повноцінно. Не слід забувати при цьому про основоположний мовнополітичний крок, котрий повинна зробити кожна суверенна держава, і має бути спрямований на вирішення питання, яка мова і в якій мовній сфері має вживатися як службова мова. Якщо, наприклад, це легко було б зробити в країнах Західної Європи, які «вогнем і мечем» наводили свій лад у власній державі, то нині бачимо, як непросто реалізується дана засада в країнах Прибалтики, не кажучи вже про Україну. Ми ніяк не осмілимося рішуче запровадити до втілення відомий висновок Конституційного Суду України від 17 грудня 1999 року.

Тепер стає зрозумілим, чому цивілізовані демократичні країни надають також великого значення мовній політиці та мовному плануванню, сферам, де роль лінгвістів є авангардною. З відомих причин і в колишньому Радянському Союзі мовна політика спиралася на три збалансовані чинники – освіту, засоби масової комунікації та фахові субмови. Саме в реалізації цього трикутника полягає успішна реалізація мовного питання в процесі державного будівництва.

Зважаючи проблему, підкреслюю, що роль термінології, терміносистем, а отже, й термінологів на етапах реалізації мовної політики є незаперечною і відповідальною. Тому я апріорі рішуче відкидаю заяви на кшталт «про незграбні спроби нав'язування українізації, тотальне витіснення російської мови з деяких сфер громадського життя України, особливо з

освіти, в т.ч. науково-технічної» (див. статтю «Дзеркало тижня» № 43 за 2003 рік). Дві мови не можуть бути рівноцінними на службовому рівні. Мова йде про виживання мови корінного населення. Що інше, кроки порятунку часто є дійсно незграбними.

Ми переконані в тому, що у випадку наявності синонімічної пари «запозичення – слово рідної мови» перевагу слід віддавати власній лексичній одиниці. Стосовно нинішньої ситуації в Україні слід мати на увазі та використовувати певний парадокс: українська термінологія, яка формується, опинилася у вигідній ситуації, оскільки існує можливість урахування досвіду інших національних термінологій та уникнути їх похибок. Ми переконані також в тому, що українська термінологія повинна формуватися з урахуванням трьох факторів: досвіду найпоширеніших мов розвинутих країн світу, найперше мов-продуцентів тієї чи іншої терміносистеми; позитивної практики за останні десятиліття термінологічної школи колишнього Радянського Союзу, яка в багатьох аспектах мала місце, і досвіду українського термінотворення за останні сто років у різних регіонах України та за кордоном.

Особливої уваги заслуговує проблема нормалізації науково-технічної термінології, яка нині складає левову пайку загально лінгвістичного фонду, до того ж ця величина має тенденцію до постійного зростання. Тому термінологи повинні не лише реєструвати, відбирати, рекомендувати вже сформовані терміни, але й направляти всі термінотворчі процеси відповідних наук. Термінологія – це своєрідний місток між наукою та загальноживаною лексикою (літературною мовою). З одного боку, наука – це всього лише встановлена термінологія (А. Фруадево), з іншого, термінам ніщо мовне не чуже (Г. Винокур). Звідси: для термінології також непотрібні імперативні норми, але водночас з метою однозначності фахової комунікації та задля відповідності міжнародним термінологічним стандартам терміносистеми повинні враховувати, крім власне мовного узусу, теж загальні тенденції синхронного зрізу глобальної цивілізації. Тут знову напрошується аналогія зі

сфери екології, з функціями садівника, який плекає дерево. Тому слушно твердить Б. Гавранек, що «теоретик мови, лінгвіст ніколи безпосередньо не втручається в розвиток народної мови, оскільки народна мова є для нього лише предметом, але він може втручатися, втручався і продовжує втручатися у розвиток мови літературної» [Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура/ Пражский лингвистический кружок, М.: Прогресс, 1967, с.341]. Між іншим, до сфери літературної мови Б.Гавранек повністю відносить область науки, тобто спеціальну термінологічну лексику, яка має стати об'єктом лінгвістичної нормалізації, тобто сферою визначення правильності утворення та вживання термінів. Цей вид нормалізаторської діяльності слід відрізнити від змістовної нормалізації (визначення змістовних відношень терміна та його дефініції) та логічної нормалізації (побудова правильної ієрархії понять, визначення понятійної точності термінів). Тут слід базуватися на тезі Ю. Д. Апресяна про те, що «розуміння текстів людиною складається з трьох речей – знання мови, знання логіки та знання дійсності» [Апресян Ю.Д. Трудности построения формальной модели языка / Кибернетик: Перспективы развития. – М.: Наука, 1981, с.109]. Звісно, межі між цими трьома видами нормалізації нечіткі й залежать від багатьох питань практичного характеру, але водночас вони є взаємопов'язаними, й лінгвіст не має права остаточного вирішення правильності чи неправильності побудови терміна, оскільки його функції реалізуються у сфері мовних особливостей термінологічної одиниці, відіграючи допоміжну роль в реалізації змістовних характеристик конкретного терміна. В останньому випадку мова може йти про конвенційний відбір внутрішніх форм, орієнтованих на значення, про недопущення свавілля у вживанні та побудові мовних виразів.

Промислова революція 18-19 ст. породила водночас відповідні масиви вербалізації професійних сфер. Лінгвістичні дослідження у цій царині стали невід'ємним науковим атрибутом у розвинутих країнах. На жаль, цього не скажеш про Україну. Причини? Їх немало, але одна з найнебезпечніших полягає в нерозумінні або й навіть саботажу мовної політики в державі. Тому

й відсутні національні терміносистеми, україномовне професійне спілкування. Мовна захланність екстраполюється на рівень соціально-економічної безвідповідальності. Розтринькуються водні ресурси, оголюються гори від лісів, знищуються чорноземи, забруднюється довкілля. Ми пригадуємо колись крилату фразу відомого більшовицького садівника: «Нам не треба чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання». Не чекали, взяли сповна, тепер ходимо з простягнутою рукою.

Сьогодні науковці виділяють понад 300 фахових мов з їх численними субмовами. Але однією з найвагоміших виступає мова екології, по суті, фахова мова виживання. Вона має забезпечуватися відповідним рівнем однозначної професійної комунікації, оскільки проблеми екології вирішуються на глобальному, в т.ч. полімовному рівнях. Тому актуальність та практичне значення мовознавчих досліджень у сфері екології не викликають заперечень, більше того, заслуговують усякого схвалення. До того ж, експертована дисертація пропонує не лише добротний теоретичний аналіз сучасних канонів лінгвістики фахових мов, в т.ч. й термінознавства, але й намагається проілюструвати шляхи вдосконалення субмови охорони довкілля, базуючись насамперед на досвіді найреспектабельнішої нині англійської мови. Отже, вибір об'єкту та предмету аналізу цілком оправдані. Добротним та аргументованим вважаю поділ на тематичні групи (3.1).

Структура роботи логічна, послідовна, вичерпна. Звісно, можна було би збагатити сторону кількісних оцінок, методику бінарних семантичних дерев з їх об'єктивною експлікацією взаємин між внутрішньою формою та лексичним значенням термінологічної одиниці, що може слугувати для нормалізації терміносистеми, в т.ч. елімінації синонімії та полісемії. Але не можу погодитися з терміном «лінгвопрагматична стандартизація» як загальний процес унормування. Мій досвід підказує функціонування наступних сфер нормалізації: систематизація, логізація, спеціалізація, де лінгвіст не бере участі, але він відповідає за процедури інтернаціоналізації між мовами, гармонізації між науками, уніфікації як приведення до однієї

форми, стандартизації як пропонування зразків-моделей для внормування чи побудованих термінів. Але в усякому випадку останнє слово залишається за узусом. Останній висловить вердикт для вживання, хоча це зовсім не заперечує пропозиційну функцію лінгвіста. Тому й не слід говорити про «термінологічні вимоги», а лише про рекомендації чи побажання.

Незаперечним вважаю і практичне значення роботи, проте дивує очевидна скромність не розглянути вартість результатів дослідження для науково-технічного перекладу фахових текстів, що так потрібно нині для інвестиційного клімату в Україні.

Кількісні підрахунки об'єктивують та експлікують отримані результати, хоча нечітко простежуються критерії розмежування пластів лексики в аналізованій терміносистемі. Особливо слід схвально оцінити виявлені гіперо-гіпонімічні зв'язки між одиницями. Грунтовним вважаю матеріал, де виявляються та аналізуються запозичення та неологізми як і з класичних мов, так і з сучасних наук.

Різностороннім та водночас аргументованим вважаю аналіз різних наукових об'єктів, запропонований у IV Розділі дисертації. Це стосується метафоричного та метонімічного перенесення, варіантів синонімії, термінологічної насиченості фахових текстів, семантичного моделювання. Щоправда, неоднозначним виглядає розмежування між структурою та системою, які згідно з філософським трактуванням дефінуються наступним чином: система – сукупність взаємопов'язаних елементів, а саме ці зв'язки ілюструють структуру даної множини. Побажання для наступних наукових пошуків – не зупинятися на структурно-семантичних моделях як потенційних чинниках унормування термінологічних одиниць, а виявляти та враховувати фактор їхньої умотивованості, який об'єктивує взаємозв'язки між внутрішньою формою та лексичним значенням терміна у вигляді згаданих бінарних семантичних дерев.

Важко погодитися з категоричним твердженням про загальну термінологічну насиченість фахових текстів з охорони довкілля в обсязі 30-

40%. Річ у тім, що даний показник залежний від рівня абстрактності тексту, його вузької професійності чи, навпаки, загальноживаності, публіцистичності (Положення №7 та абзац на с. 162).

Виділяючи у Р. І особливості терміна, здобувач не ілюструє межу між професіоналізмами та номенклатурними одиницями через наявність або відсутність дефініції, не згадує про можливі жаргонізми, просторіччя.

Не можу погодитися з категоричним виділенням абсолютних синонімів. Сама автор певною мірою це розуміє але заводить себе у протиріччя: «Проте абсолютні синоніми можуть відрізнятися за їх вживаністю в тексті чи комунікації, що робить їхню абсолютність відносною» (с. 134).

Я не схильний вважати інтернаціоналізацію термінів як складову частину гармонізації у процесі стандартизації (с. 180). Чіткішим виглядає розмежування їх функцій: інтернаціоналізація – процес на міжмовному рівні, а гармонізація відбувається між різними науками.

Має місце певна неспіврозмірність розділів (наприклад, Розділ IV удвічі більший за Розділ I).

Хоча, в цілому, дисертація заслуговує завершення її експертизи на мажорному реєстрі. Заразом відзначу широку апробацію дослідження на конференціях та в наукових статтях, виділю також представницький список використаної літератури (384 позиції).

Підкреслю також слухну ілюстративність додатків, найперше напрацьованого англо-українського словника термінів охорони довкілля.

Текстові дисертації притаманні багата наукова мова, добре вичитаний текст, в котрому майже немає описок, орфографічних огріхів.

Вся праця оригінальна, самостійна, перспективна. Автореферат та опубліковані статті в достатньому обсязі відтворюють основні позиції дослідження. Отже, все мовлене вище дає мені підстави твердити, що дисертація «Англомовна терміносистема охорони довкілля: структура, семантика, прагматика» відповідає всім вимогам п. 11 та п. 13 «Порядку

присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013р., які висуваються до кандидатських дисертацій, а їхній автор Саламаха Мар'яна Ярославівна заслуговує присвоєння їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
з німецької мови Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Т. Р. Кияк

12.05.2016 р.

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА
12.05

